

გერმანელი დოკტორ იაკობ რეინგესი

მეფე ერეკლეს კარზედ რუსთაგან კომისრათ
და მინისტრათ დანიშნული საქართველოში

ზ. ჭიჭინაძისა

ტფილისი

სტამბა ამხ. „მრომა“, პლენხანოვის პროსპექტი, № 67.

1920

დოკტორ იაკობ რეინგესი

საქართველოში ისტორიულად დასაბუთებულია, რომ ევროპიელებმა, ერთ დროს, საქართველო სათანადო პატივისცემით გაიცნეს. უფრო კი რომის ტახტმა საქართველოსადმი დიდი ღმობიერება გამოიჩინა. ამ კეთილს განწყობილებას აქვს დიდი ისტორიული ღირსება. ამ გარემოების საფუძვლად დავასახელებთ მხოლოდ სამ ისტორიულ ამბავს, ესეც საკმარისია მის საფუძვლად, რომ ვიცოდეთ რომის დიდი ყურადღების მნიშვნელობა.

ნიკიფორე (ნიკოლოზ) ჩოლოყაშვილის დახმარებით და თაოსნობით, რომის ტახტმა ქართული სტამბა გახსნა რომს 1626 წ.

1627 წ. ახლად გახსნილს სტამბაში პირველად გამოიცა ქართული წიგნი, ქართულ-ლათინური ანბანით, პატარა „ლოცვის წიგნი“ და ქართველ კათოლიკეთათვის და ვრცელი ტომი, სახელდობრ: (ქართულ-იტალურ თათრულ ენების გრამატიკა).

პაპის კოლეგიაში დაფუძნებულ იქმნა ქართული ენის კათედრა, სადაც ქართველებს გარდა ევროპიელებსაც ასწავლიდნენ ქართულს ენას. ამ კათედრის საშვალეებით თუმცა გვიან, მოხდა წარმატებაც, რომ იტალიელთა გვარის მისიონერების შემდეგ საქართველო გააცნეს ბავარიის, გერმანიის, პრუსიის იმპერატორსაც.

საქმე ისე მოეწყო, რომ XVII საუკუნის ნახევარს ავსტრიის ერთს იმპერატორს ვახტანგ მეექვსემ რამდენიმე მოციქულები გაუგზავნა და თან გაატანა იმპერატორისათვის ძვირფასი ჯიშის ცხენი, ძვირფასად შეკმაზული, მეტად ძვირფას აღკაზმულობით. ასეთი მაგალითები სხვა დროსაც მომხდარა, და XVIII საუკუნეში მეფე ერეკლე პრუსიის მეფეს ისე დაუახლოვდა, რომ ერთ დროს სოლ. ლეონიძის სიტყვით, ფრიდრიხ დიდმა თავის თეთრზედ ასე დააწერა:

„ევროპაში მე მარ უძლეველი და აღმო-
სავლეთში გიორგიანთ ღერკულესი უძლეველი
მეფე ერეკლეო“.

შემდეგ დროს გერმანიის მოგზაურებმა საქართვე-
ლოში მგზავრობა დაიწყეს და ამ დროდან გერმანელთა
ტომის მსწავლულთა და მოგზაურთა უფრო უკეთ
მოჰკიდეს ხელი საქართველოს ერის და სამეფოს
ცხოვრების შესწავლას, ვიდრე ამას სწავლობდნენ
იტალიელნი და რომის ტახტის მისიონერები. გერმა-
ნელთა ტომის მსწავლულ მოგზაურებმა რომაელებს
გადააჭარბეს.

რომაელები საქართველოს ყურადღებას აპყრობ-
დნენ მარტო ქრისტიანების მხრით და ამის სიბრალე-
ლით, რასაც ყოველთვის თან სდევდა კათოლიკის
სარწმუნოების გავრცელების სასარგებლო ცნება ქარ-
თველებში. გერმანელ მოგზაურთა და მსწავლულთა

– 5 –

ცდა კი სულ სხვანაირ იქმნა დაწყობილი, მათ საქ-
მეთ და საგნათ გახდა არა მარტოთ საქართველოს
სამეფოს წყობილების გაცნობა და სხ.

ექ. იაკობ რეინგეს პირველათ უცხოვრია ავ-
სტრიაში, იქიდან გრაფ კოგანის რჩევით ავსტრიის
მთავრობას სპარსეთის ელჩათ დაუნიშნია. პ. კარბე-
ლაშვილის სიტყვით, ექიმი რეინგესი ავსტრიიდან
სპარსეთში გრაფ კოგანს დაუბინავებია ქ. თეირანში.
რეინგესი სპარსეთის ყაენმა პატივისცემით მიიღო.

რეინგესმა მალე მიიპყრო ყურადღება სპარსე-
თის ყაენისა და სპარსეთის სახელმწიფო პირთაგან.
მაშინდელ სპარსელ დიდს კაცებთა რიცხვში მრავ-
ლათ ერივნენ ქართველი დიდებულებიც, რომელ-
ნიც ყეინის დავალებით სპარსეთში სცხოვრობდნენ.
ზოგი ამათგანი სპარსეთის სამეფო სამსახურში იყო,
ზოგი სამოქალაქო ნაწილში მსახურობდა და ზოგნიც
ყეინის კარზედ სცხოვრებდა, მათ ყეინისაგან დანიშ-
ნული ჰქონდათ ულუფა (პენსია).

ქართველთა რიცხვი განიყოფოდა ასე: ერთი
ნაწილი ამ ქართველთა აღიარებდა თავის სჯულს,
ქრისტიანობას, მეორენი კათოლიკობას და მესამენი
კი იყვნენ მაჰმადიანობაზე გადასულნი. სამივე ამათ
კი ურთიერთ შორის კარგი, მტკიცე, ნაციონალური
კავშირი ჰქონდა და პატივისცემა ყველაფრის ერთმა-
ნეთის. ექიმმა რეინგესმა სპარსეთის ყაენის დიდებუ-
ლების გაცნობასთან გაიცნო თეირანში მყოფი ქარ-
თველებიც.

– 6 –

ამ დროს სპარსეთში და თეირანშიაც სცხოვრობდნენ რომის ტახტის მისიონერები, ძმანი ავგუსტიანელები, დომინიკიანელები, კარმილიტიანელები, ფრანცისკოელები თიათინელებიც. ამათ დაახლოვებული კავშირი ქონდათ სპარსეთის ქართველებთან. როგორც სჩანს, ამ მისიონერებში ზოგნი გერმანიის ტომისანიც უნდა რეულიყვნენ და ვფიქრობთ, რომ თვით რეინგესიც კათოლიკის სარწმუნოების უნდა ყოფილიყო, რადგან იგი სპარსეთში ცხოვრების დროს დაუახლოვდა კათოლიკის მისიონერებს. რეინგესმა ამავე მისიონერების დახმარებით გაიცნო საქართველოს მდგომარეობა.

რეინგესის ყურადღება უმთავრესად იმ გარემოებამ აღძრა, რომ ქართველობის ერთი ნაწილი ქრისტიანი იყო და მეორე მაჰმადიანი. მას საქართველოს შინაური გარემოებაც აინტერესებდა. მისიონერების შორის ყოფილან საქართველოს გულშემატკვივარნიც, როგორც მისიონერი მამა ბარბარე ფედელი და მამა ბარონ ელიზბარ ბითონი. ვფიქრობთ, რომ ორივე ეს მისიონერები ბარბარე ფედელი და ბარონ ელიზბარი უნდა იყვნენ გერმანელები.

იმ დროს, როცა ეს მისიონერები მოქმედებდნენ რეინგესზე, გერმანიაში კარგათ იქმნა გავრცელებული ტურენდორფის მიერ საქართველოს აღწერა რუქით და სურათებით.

ტურენდორფმა თავის შრომა საქართველოს შე-

- 7 -

სახებ გერმანიაში 1738 წ. გამოაქვეყნა და ამის მერე ამ მოგზაურის შრომას მოჰყვა ვიცენის ნაშრომნი და ჰოსონის, რომელთაც საქართველო კარგად ანუხსხეს. ამ პირთა ანუხსხვას დაეხმარა აკადემიკოს ჰულდენშტეტის მოგზაურობა საქართველოში და საქართველოს აღწერა, რომელიც ჭელდენშტეტმა გერმანულს ენაზე პირველად დასტამბა 1769 წ.

სპარსეთში მყოფ კათოლიკე მისიონერებთაგან რეინგესმა დაიწყო ქართული ენის შესწავლა, მასთან არ ერიდებოდა ქართველთა დახმარებას და სადაც კი ნახავდა ქართველებს სპარსთაგან დევნილებს და შეწუხებულებს, იგი თავგამოდებით და აშკარად ეხმარებოდა მათ.

სპარსთა წინაშე ქართველების მფარველობას ყოველთვის ჰქონდა დიდი მნიშვნელობა.

ამ დროს, სპარსეთში, რაღაც მანქანებით, სცხოვრობდნენ რუსის სამხედრო პირნი, რომელთა შორის რეულან ისეთი ქართველები, რომელნიც დიდი მომხრენი ყოფილან რუსეთის მთავრობის და მასთან მოსურნენი მისიც, რომ ეგები საქართველოს სამეფო

რუსეთს დროით ჩაეგდო ხელში. ასეთ პირებმა რა გაიცნეს რეინგესის დამოკიდებულება ქართველებთან, მათ დიდათ ეწყინათ. ამათ იმეცადინეს და რეინგესის ამბები დაწვრილებით შეატყობინეს გიორგიევსკში მყოფ კავკასიის რუსის ჯარების მთავარსარდალს პატიომკინს. ამ ორგულებმა პატიომკინს ისიც დას-

– 8 –

ძინეს, რომ თქვენ რომ რეინგესი დაიახლოვოთ, მის დახმარებით საქართველოს ძლიერ მალე ჩაიგდებთ ხელშიო.

მალე რეინგესი ჩარიცხულ იქნა რუსეთის სამსახურში და დაინიშნა მეფე ერეკლეს და სოლომონ შეფის კარზედ კომისრად.

თბილისში მოსულ რეინგესს დახვდნენ სხვათაშორის სპარსეთის ქართველები, რომელთაც დიდი პატივით მიიღეს.

მეფე ერეკლემ რეინგესი სამეფო სასახლის ექიმად დანიშნა და საცხოვრებლად ბინაც თავის სასახლეში მისცა.

რეინგესისათვის ცხად იქმნა ქართველი ერის გულკეთილობა, მეამიტობა, გულის სიწმინდე, უმწიკვლოდ ქრისტიანობის წამება.

ქართველი ერის ეს კეთილი მოქმედება და ღირსება იყო, რომ რეინგესმა გულში დაისახა ქართველი ერის ქომაგობა.

დოქტორი რეინგესი დღე და ღამ მუდამ მეფეს ახლდა. სოლომონ ლეონიძის სიტყვით, რეინგესი მეფე ერეკლესთან რჩებოდა ხან ათი საათი, ხან თორმეტი საათიც. ლაპარაკი ჰქონდათ ხან ქართულად, ხან სპარსულად. საგანი ლაპარაკისა იყო საქართველოს საქმეები და მის აღორძინების ფიქრი. დოქტორი რეინგესი დაწვრილებით მოუთხრობდა მეფე ერეკლეს ევროპის ერთა და სახელმწიფოთა და-

– 9 –

წინაურებას. მან მეფე ერეკლეს მალე შეაყვარა თავი ისე, რომ მეფე უზიარებდა საიდუმლო ამბებსაც.

მეფემ რეინგესს თბილისის ქალაქის ზედამხედველობა მიახლო და თვალყურის ჭერა თბილისის სამართველოებზე. ამიერიდან რეინგესს მიენიჭა ისეთი უფლება, რომ თავისუფლად შეეძლო შესულიყო თბილისის მოურავის (გუბერნატორი) სამართველოებში და ყველა საქმეები გაესინჯა. ასევე შეეძლო მას გაესინჯა ქალაქის მელიქის სამართველოები და აქაც ესინჯა ქალაქის მართვა-გამგეობის საქმენი. ასეთმა მინდობილებამ რეინგესი დიდად აღაფრთოვანა.

რეინგესმა გერმანულიდან ქართულად სთარგმნა საქალაქო წესების მართვა-გამგეობისთვის „პოლიციური წესები“ ზონენფელდისა. ამ წიგნის თარგმანში მონაწილეობას იღებდა თვით მეფე ერეკლეც. ეს წიგნი რეინგეს სპარსულს ენაზედაც უთარგმნია იქ ყოფნის დროს. ამ წიგნის თარგმანის მიზეზი ის იყო თურმე, რომ მეფე ერეკლეს ამ წიგნის წესდებით ჰსურვებია თბილისის მართვა-გამგეობის მოწყობა.

მანვე მეფის სასახლეში აირჩია დარბაზი და გახსნა „საბატონიშვილო სკოლა“, სადაც შეკრებილ იქმნენ მხოლოდ ბატონიშვილები. ამ სკოლის მასწავლებლად იყვნენ თბილელი პატრები და თვით რეინგესიც. ამ მასწავლებელში პირველად იქმნა შემოდებული ფრანგული, გერმანული და ლათინური ენის სწავლება. გერმანულს ასწავლიდა თვით რეინ-

– 10 –

გესი და და ფრანგულს, იტალიურს და ლათინურს ფრანგის პატრები.

სწავლის დაწყების დროს რეინგესმა დიდად მოიწონა ალექსანდრე ბატონიშვილი. რეინგესმა იგი თავის ადუტანტად აირჩია, რაზედაც მეფემ ნება დართო. რეინგესისათვის ადუტანტი, ანუ ხელქვეითი და ქართულად მოლაპარაკე ქალაქის მართვა-გამგეობის დროს დიდად საჭირო იყო. ამიტომაც აირჩია მან უფრო ცოცხალი და მარდი ბატონიშვილი ალექსანდრე. ამას შეუკერა თავის ფორმის ტანთსაცმელი და როცა რეინგესი თბილისის ქუჩებზე ცხენით დაიარებოდა საქმეების გასაცნობად, მაშინ პატარა ბატონიშვილიც დასდევდა ცხენზედ მჯდომარე.

ალექსანდრე ბატონიშვილი ამ რეინგესის გავლენის ქვეშ იზრდებოდა.

სამწუხაროდ, რეინგესმა როგორც ალექსანდრე ბატონიშვილი გაწრთენა, ისე სხვა ბატონიშვილებს ვერა სწრთენიდა უდროობით. ამ დროს რეინგესმა კარგათ შენიშნა, რომ თბილისში ქართველი ერი ექიმობის მხრით ძრიელ დაქვეითებული იყო და თბილისში, რომელშიაც ქალაქის მცხოვრებთა რიცხვი ასი ათასზე მეტი იყო, აქ სულ იყო 6 ექიმი. ამიტომ რეინგესმა მეფე ერეკლეს ურჩია თბილისში საექიმო სკოლის გახსნა და ესეც მალე მოაწყო. ამ სკოლაში უმთავრესი მასწავლებელი რეინგესი იყო და მასთან იმ დროის თბილისის ქართველ კათო-

– 11 –

ლიკეთა პატრები. მათ იმეცადინეს და მთელი საექიმო სკოლა კათოლიკეთა მრავალ შვილებით გაავ-

სეს. ამიტომ ამ სკოლის საშვალეებით ქართველ კათოლიკეებში მოიფინა ექიმობის ცოდნა. მაგ. თბილისის ქართველ კათოლიკეთა ექიმები: ანტონ და თათულა ყარაშვილები ამ სკოლიდან არიან. ბოლოს ისინი იყვნენ მეფე გიორგის კარის ექიმები. ამ სკოლის საშვალეებით ქალებიც კი სწავლობდნენ ექიმობას. მაგ. ქართველ კათოლიკეთა ქალი ანნა ისარლოვისა, რომელიც ბოლოს დროს იმერეთში სცხოვრებდა და იქ სოლომონ იმერთა მეფის ექიმად იყო დანიშნული. რეინგესმა ქართველებს ამ სკოლის გახსნით დიდი სიკეთე მოუტანა.

რეინგესის დახმარებით გაფართოვებულ იქმნა მორიგი ჯარის რიცხვი. ეს მორიგი ჯარი საქართველოში პირველათ შემოიღო და დააარსა მეფე ერეკლეს შვილმა ლევანმა, რომელიც მერე მოწამლეს.

გაფართოვებულ იქმნა მორიგ ჯარისკაცთათვის სადგომი ბინა. მორიგ ჯარს დაენიშნათ ვადა სამსახურისა და მასთან გერმანულად ულუფა, ჯამაგირი და დახმარება.

რეინგესისავე რჩევით მეფე ერეკლეს ბრძანებით და სამეფოს ხარჯით გახსნილ იქმნა არტილერიის სასწავლებელი, სადაც მასწავლებლებათ იქმნენ დანიშნული სულ ქართველი სამხედრო პირები, რომელთაც სამხედრო სწავლა ევროპაში ჰქონდათ მიღებული.

– 12 –

განზრახულ იქმნა თოფის წამლის უკეთესათ ოსტატობა, რაც რეინგესმა ასწავლა ამის ხელოსნებს.

გახსნილ იქმნა თოფის წამლის საფქვავე წისქვილი, სადაც თოფის წამალს უკეთესათ ფქვამდნენ.

მეფე ერეკლეს ბრძანებით შეკრებილი იქმნა თბილისში ოქროსი და ვერცხლის ჩამომსხმელი ხელოსანთა რიცხვი, რომელთაც ოდესმე ახტალის ქარხანაში ემუშავნათ. რეინგესმა ამ ხელოსნებს ასწავლა ოქროსი და ვერცხლის უკეთ გასუფთავება და დაწმენდა.

მეფე ერეკლემ რეინგესისავე რჩევით ჩამოასხმევინა თბილისში ოქროს ფული. ოქროს გამოხდაც გაამრავლეს.

გაფართოვდა თბილისის ზარაფხანაც. ანჩისხატის ეკლესიის ცოტა ქვემოდ, აწინდელის კათოლიკოსის სახლის უკან, მტკვრის ნაპირას, ამ ზარაფხანის შენობის ნაწილმა ჩვენს დრომდისაც მოაღწია. იგი დღესაც მთელია. რუსეთის შემოსვლის შემდეგაც ამ ზარაფხანაში იჭრებოდა ქართული ფული. აქ ქართული ფულის მოჭრა მოისპო 1832 წ. ამის შემდგომ ამ ზარაფხანაში ასხავდნენ წმინდა სანთელს. დღეს

ესეც გაუქმდა. ეხლა ეს ძველი ზარაფხანის სახლი ცარიელია და მთლათ კი სდგას.

რეინგესმა ქართველებს შენიშნა სხვაც ბევრი რამ ნაკლი, უფრო სავაჭრო და სახელოსნო. ამიტომ მან მიწერ-მოწერა გამართა ავსტრიაში, პოლონეთში,

– 13 –

გერმანიაში, იქაურ ხელოსნებს ურჩევდა საქართველოში ჩამოსახლებას და თავიანთ სახელოსნო და სავაჭროების დახსნას და გავრცელებას. ამისათვის მეფე ერეკლეს დახმარების აღმოჩენას დაჰპირდა.

მართლაც და რეინგესის რჩევით თბილისში მოვიდნენ ავსტრიელ, გერმანელ, და პოლონელთ ხელოსნები, რომელთაც საქართველოში ბევრი რამ შემოიტანეს. მაგალითად ჩამოვიდა გერმანელი მესაათე, გოტფრიდი. ეს მესაათე მეფემ პატივის ცემით მიიღო; დანიშნა თავის სასახლის და სახელმწიფო მესაათეთ. ამავე მესაათემ თბილისში, ავლაბრის მეორე ხიდის გვერდით, გახსნა საათის მაღაზია და ქარხანა, სადაც გოტფრიდი ასწავლიდა საათის კეთებას და მის აღებ-მიცემის ოსტატობას ქართველთ შვილებს.

ეს მესაათე გოტფრიდი თავის მაღაზიით რუსების მოსვლამდის დარჩა საქართველოში. ამას ჰქონდა მეფე ერეკლესაგან წელიწადში 300 მანეთი ულუფა. ქართველ ბატონიშვილების რუსეთში გადასახლების შემდეგ გოტფრიდიც ევროპაში გადასახლდა.

მეორე ხელოსან გერმანელს სცოდნია კართოფილის თესვა, პამიდორის, ანუ ოქრო-ვაშლის, წითელი ბოლოკის თესვა-მოყვანაც, რაც მაშინ ქართველებმა არ იცოდნენ.

ყოფილა ვინმე პოლონელი ფერშალი, რომელსაც თბილისში პირველათ აფთიაქი გაუხსნია. ნელ-ნელა თბილისი ევროპიულ ქალაქს ემსგავსებოდა და

– 14 –

მასში ბევრი რამ ჩნდებოდა ევროპიულიც, რაც ყველას აძლევდა იმის საბუთს, რომ ყველა ამ საქმეების მეთაური და დამწყობი იყო გერმანელი ექიმი რეინგესი. ბევრს ეს გარემოება ახარებდა, ვინც კი ერთგულთ იყო საქართველოს აღორძინების და იყვნენ ისეთი ქართველნიც, რუსთაგან შესყიდულნი, რომელთაც რეინგესის მეცადინეობა აბრაზებდა და მტრობით ამათ აღარ იცოდნენ თუ რა ექმნათ.

მათ ასტრახანში მყოფ პოტიომკინს მისწერეს ყალბი ცნობები რეინგესზე.

ყველა ამ საქმეებს თურმე პატიომკინი შორიდან შურიანის თვალით უყურებდა და ბოროტებით

აღარ იცოდა რა ექმნა.

ეს ამბები ამ სვავმა ეკატერინასაც აცნობა და ბოლოს მას მიეცა ნება საქართველოდან რეინგესის გაბეგვების. იუდამ ესეც მალე მოახერხა და დოქტორი რეინგესი მიხმობილ იქმნა საქართველოდან ასტრახანში აუცილებლად. რეინგესი გაემგზავრა ასტრახანში და დროზეც წარუდგა პატიომკინს. პატიომკინმა უსაყვედურა:

ჩვენის ხელმწიფის ბრძანებით შენ მოგეცით მინისტრობა და კომისრობა და ჩვენ შენი იმედი გვექონდა, რომ საქართველოს მალე ჩავიგდებდით ხელში. ამისთვის გემლოდა ჩვენი ხელმწიფის ფული. შენ კი მეფე ერეკლეს კარზე ჩვენ წინააღმდეგ მოქმედებდი და ერეკლე მეფეს ასწავლიდი ისეთ სა-

- 15 -

ქმეების კეთებას, რის შემდეგაც ჩვენ იმ ქვეყნის ხელში ჩაგდება ძრიელ გაგვიჭირდება.

პოტიომკინს რეინგესმა ასეთი პასუხი მისცა:

- მე, არ ვიცოდი, თუ ჩემი დანიშვნა საქართველოში მიტომ გინდოდათ, რომ მერე ჩემის ცდით დაღუპულიყო ეს ქვეყანა. მე რომ ეს მცოდნოდა, მაშინ მე თქვენ დავალებას არ ვიკისრებდი და არც თქვენი ფული მიხდოდა.

ასეთი პასუხის გამო პატიომკინმა რეინგესი დიდთ გაკიცხა და უბრძანა, რომ აქედან შენ პეტერბურგში უნდა წახვიდე და ეკატერინეს წინაშე თავი იმართლოვო.

რამდენიმე დღის შემდეგ დოქ. რეინგესი პეტერბურგში გაემგზავრა. შემდეგ ამისა რა მოხდა ამ კაცის თავზე, ეს არავინ იცის: ცამ ჩაყლაპა, თუ დედამიწამ, ამის აღარაფერი გამოჩნდა. ჭკუასთან ახლოა, რომ პოტიომკინის ბოროტებით რეინგესი გზაში იქმნა მოკლული, რომ იგი პეტერბურგიდან ევროპაში არ გასულიყო და მას თან არ გაეტანა ის დასაღუპი საქმენი, რასაც რუსები ქართველებს უმზადებდნენ. ამ იაკობ რეინგესს ზოგნი ანტონათაც ასახელებენ.

ასე და ამგვარის საიდუმლოებით დაიღუპა ეს ძვირფასი ადამიანი. უეჭველია და ეჭვი არ უნდა, რომ რუსეთის ბოროტის პოლიტიკის წყალობით, მეთვრამეტე საუკუნეში, ვიდრე საქარ-

- 16 -

თველოს ხელში ჩაიგდებდა, მათ ბევრი გულშემატკვიარი და საქართველოს ერთგული კაცები ეყოლებათ ასე მოსპობილი. ამას გვიკარნახებს დოქტორ

რეინგესის დაღუპვის საქმე .

დოქტორ რეტნგესის შემდეგ მეფე ერეკლეს და მეფე სოლომონის კარზე მინისტრად და კომისრად დანიშნულ იქმნა პოლკოვნიკი სტეფანე დანიელისძე ბურნაშევი.

ამ ბოლოს ხანს, თფილისში გამოიცა ერთი რუსული წიგნი, პატივცემულის პროფესორის ჯავახიშვილის, რომელმაც პირველად დაასახელა თავის პატიოსან შრომაში რეინგესი, ეს პირველი მაგალითია.

ამ წერილის დედანი მე წამართვეს 1882 წ. ეხლა აღვადგინე ისე, როგორც მომაგონდა, შემოკლებით.

1920 წ.

ზ. ჭ.